

Takmer desať rokov od konca komunistickej moci v strednej Európe, napriek množstvu prekážok a rozčarovaniu, občianska spoločnosť pokročila. Čas, skúsenosť a slobodné médiá sa zdajú byť najlepšou ochranou demokracie. Svitá v Bulharsku, v Rumunsku a Slovensko čaká skúška z demokracie na budúci rok. Zažívame nové problémy a nádeje a celý ten nezmysel komunistickej vlády sa zdá ako vzdialený, pre mnohých zahanbujúci príznak. Možno najskľučujúcejším pocitom posledných dvadsiatich rokov komunizmu neboli ani tak ideologický tlak, psychické a pre niektorých fyzické násilie, ale skôr vidina, že socializmus potvrdá ešte niekoľko generácií a ani naši rodičia, ani my sa nedožijeme jeho konca. Pád komunizmu zaskočil všetkých, pretože ten nezmyselný režim neobsahoval nič, čo by nasvedčovalo, že je schopný reformovať sa alebo zmeniť. Nik nepočítal, že ľudský faktor môže pohnúť režimom ozbrojeným až po zuby a chráneným tými, čo z jeho existencie profitovali.

V teórii o fungovaní komunistických režimov bolo známe, že pri zmene vodcov nastane čas neistôt a otrasov. Rozhodujúce boli zmeny v Sovietskom zväze (Lenin, Stalin, Brežnev), ale aj výmeny v satelitoch (Nagy, Kádár, Dubček, Rakowski) otriasli legitimitou celého systému. Zmenu lídrov však nik nepovažoval za nebezpečenstvo pre celý systém. Ani tí, čo do funkcie dosadili Gorbačova, ani on sám.

Gorbačovov pokus o reformu, tak ako u každého reformátora socializmu, neuspel. Našťastie pre nás, jeho zlyhanie nemal kto „korigovať“ tak ako to naše v roku 1968. Jeho zlyhanie neznamenalo, v terminológii filozofa Milana Šimečku, „obnovenie poriadku“ ako u nás po roku 1969, ale „koniec nehybnosti“.

Koniec nehybnosti znamenal návrat do histórie, do moderných dejín dvadsiateho storočia, v ktorom jednotlivci majú právo a národy možnosť rozhodnúť sa za seba - dobre či zle. Pád komunizmu znamenal nečakanú a opojnú príležitosť pre veľké činy a slová, ale aj „slobodu“ pre ľudskú hlúposť a zlobu. Zmenil sa síce politický systém, no za socializmu formované videnie sveta, vzťahy, napätia a hodnotový systém (politická kultúra) prežili neporušené

Almost ten years after the fall of Communism in Central Europe, and despite countless obstacles and disillusionments, democracy has taken root both in political institutions and in broader sectors of society. Time, experience, and a free media have all played a vital part in nurturing and protecting democratic institutions as they spread throughout the region. Yet, here as elsewhere, the fate of democracy seems to rest above all on the strength and vitality of civil society. This was the message of 1989, a message that has been reinforced by the recent political turns of Bulgaria and Rumania. In the same way, next year's general elections in Slovakia represent a fundamental test of the strengths and capacities of Slovakia's civil society. If, as Lord Dahrendorf once wrote, every democratic founding has its 'hour of the lawyers', of the politicians, and of the economists, for Slovakia, the hour of the citizen has come.

Looking back, the oppression of the Communist regime appears to many as a distant and long-forgotten nightmare. Perhaps the most unbearable aspect of 'actually existing socialism' was less the ideological nuisance of it, or even the psychological and physical harassment which so many were forced to endure. What made it particularly suffocating was the idea that the regime would continue indefinitely - that neither we nor our parents nor even our children would live to see its end. Against this image, the sudden fall of Communism was nothing less than astonishing, precisely because there was no prior indication that a regime so incapable of reform would prove so vulnerable to collapse. No one had expected that what Gorbachev liked to call "the human factor" could have had such an impact on a regime so fully armed and so jealously guarded by those who benefited from its continuation.

Western social scientists were aware that, in communist systems, the succession of leaders was an endemic source of instability. While the leadership politics of the Soviet Union were the most critical, even within the East European 'satellites', elite succession routinely engendered crises which shook the legitimacy of the system. Still, no one anticipated that leadership succession itself would one day become the prima causa of the collapse of the entire communist edifice. Neither those who selected Gorbachev in 1985 nor he

„zamatové“ revolúcie. Postkomunistické spoločnosti sa úspešnejšie či menej úspešne vyrovnávajú s týmto dedičstvom. Ako dôsledok, niektoré sú viac či menej agresívne, no všetky sú málo tolerantné a základné atribúty demokracie - zmysel pre kompromis a rešpekt voči protivníkovi, ktorý je slabší a v menšine - len pomaly zapúšťajú korene. Tragédia Juhoslávie, nešťastie Čechencov a intolerancia voči menšinám vo všetkých postkomunistických krajinách, hoci neporovnateľné svojou agresivitou, majú jeden a ten istý základ. Väčším výbuchom nenávisť, intolerancia a krviprelievania často zabránil len obrovský ťak Západu.

A napriek tomu, od začiatku sa spoločnosti po páde komunizmu diferencovali na ľudí, ktorí si demokratické myslenie osvojiť vedeli a tých, ktorí považovali koniec socializmu za príležitosť vzývať staré mýty, meniť zo dňa na deň ideológiu a urobiť čokoľvek, aby dosiahli politickú a hospodársku moc. Treba zdôrazniť, že toto delenie je len sčasti determinované predchádzajúcim členstvom v strane. Hoci väčšina obyvateľstva túži po demokracii, dedičstvo komunizmu - hospodárska a politická nestabilita - zväzuje ruky demokratickým politikom, ktorí sú sami neskúsení. Obyvateľstvo, ktoré očakávalo od pádu režimu okamžitú prosperitu a stabilitu, často podľahlo populistickej rétorike a v demokratických voľbách zvolilo nedemokratov.

A predsa, populistu postupne začínajú strácať svoje pozície. Našťastie pre demokraciu maniere a hodnotový systém nacionalistov a populistov nerobí z nich ani dobrých štátnikov, ani dobrých hospodárov. Dokážu vyhrať aj zmanipulovať voľby, dokážu načas zmesmerizovať davu, ale nedokážu demokraticky vládnuť. Kritiku a konkurenciu chápu ako vlastné ohrozenie, a nie ako súčasť demokracie. Nechápu krehkosť demokracie, ktorá funguje len keď sú nezávislé jej zložky - výkonná, súdna, legislatívna moc - a médiá sú slobodné. Demokraticky zvolená vláda nemá patent na pravdu. Je zodpovedná na určitú dobu za chod vecí verejných a ak odmieta vlastnú kontrolu, prestáva byť demokratickou vládou.

Nie náhodou, najefektívnejším prostriedkom na udržanie a upevnenie demokratických inštitúcií v postkomunistických krajinách - keďže absentuje tradícia tolerantnej politickej kultúry, ako sa vyvinula na Západe - sú slobodné médiá. Je to nedocenený prostriedok, ktorý pomáha odhaľovať a po-

hľadieť, for that matter, foresaw the momentous historical role he would play.

Gorbachev's attempt to reform Communism was doomed to fail, as had been the case with every erstwhile reformer before him. Luckily for us, there was no one left to "correct" the demise of Communism in the USSR as had been the case in Hungary in 1956 and Czechoslovakia in 1968. In the words of the Czech philosopher and dissident Milan Šimečka, Gorbachev's 'failure' was not "The Restoration of Order" as in 1969 in Czechoslovakia but "The End of the Impasse".

The end of the impasse in the region did not mean the "end of history". On the contrary, it meant the return of history: the return of these countries to the modern world where, for better or for worse, individuals and nations are free to shape their own destinies. While communism's demise made possible the creation of open societies and free citizens, the communist system left a deep imprint on popular values, outlooks, and behaviour. It is a legacy that burdens every postcommunist society. One result is that, while only a few of these societies have become violently aggressive, all of them are quite intolerant. In addition, the basic attributes of a democratic political culture - a willingness and ability to compromise, to treat political opponents with civility, and to respect those groups who are weaker or fewer - are sinking in only very slowly.

Nevertheless, ever since 1989, these societies have been divided between those who are receptive to compromise and tolerance - who have been in the majority - and those who saw the end of Communism as a chance to replace one form of ideological warfare by another, to revive communal and national myths, and to use these myths to secure political and economic power. (It should be noted that former Communist Party affiliation has only partially determined one's subsequent position on this divide.) Although the majority of the population wishes democracy, inherited political and economic instability provides democratic-minded politicians - themselves politically inexperienced - little space for manoeuvring. After the fall of Communism the population expected instant prosperity and stability. In their impatience, they often succumbed to the sirens of populist promises and, in democratic elections, they gave their votes to the anti-democrats.

Even so, the populists and nationalists are slowly losing ground. Their style of politics and their system of values make them neither good statesmen nor capable economists. While they have profited from democracy, democracy has gained little from them. By manipulating the meaning of 'free and fair', they have

menovať populistickú rétoriku, korupciu a chamtivosť. Istá slovenská politička mi v rozhovore popísala, aké markantné rozdiely v politickej kultúre cítiť v geograficky blízkyh a sociálne rovnakých oblastiach podľa toho, či sú tam nezávislé médiá dostupné alebo nie. Nie je preto prekvapením, že boj o demokraciu v našich zemepisných šírkach sa zväzda bojom o slobodné a nezávislé médiá; tam, kde nie sú, sloboda a demokracia chátra. V budúcnosti sa v **K&K** chceme venovať práve postaveniu médií v modernej spoločnosti a uverejníme recenzie na priekopnícku prácu na túto tému, Ako rozumieť médiám od kanadského autora Marshalla McLuhana.

V tomto čísle predstavujeme troch moderných filozofov, Thomasa Kuhna, Raymonda Arona a José Ortegu y Gasset. Nedávno zosnulý americký filozof Thomas Kuhn radikálne zmenil naše chápanie progresu a vývoja v sociálnych a prírodných vedách. Zboril poslednú modlu osvietenstva, že poznanie vedy je neotrasiteľné. Raymond Aron a Ortega y Gasset zažili na vlastnej koži zneuctenie demokracie fašizmom a nacizmom. Nie náhodou si dali za svoj životný cieľ jej ochranu. Samozrejme, nie lacným oslavovaním či falošným uctievaním, ale poukazovaním na úskalia a slabosti demokracie. Obaja videli zmysel filozofie v jej praktickosti. Poznajúc silu médií, zároveň boli skvelými rétorami a publicistami. Ich pragmatické ponímanie filozofie ich oddeľovalo od plejády filozofov, ktorí buď zotrvali v metafyzickej abstrakcii alebo podľahli návnadám marxizmu či iného „izmu“.

Samuel Abrahám

used democracy to gain power. But they are unfit for democratic government. They view criticism and political competition as threats to their position rather than as part and parcel of democratic politics.

They do not want to and perhaps cannot comprehend that democracy functions properly only if its institutions - the executive, legislative, and judiciary - are mutually independent and the media are free. They often overlook that the purpose of a democratically elected government is to run public affairs for a certain, limited period, not to install a permanent "tyranny of the majority". Whenever a government resists the checks on its conduct, it ceases to be democratic.

It is thus not surprising that in the post-communist countries the most effective means of strengthening democratic institutions - given the absence of the tradition of civic tolerance as developed in the West - is a free and independent media. The unconstrained flow of ideas and opinion helps to expose populist rhetoric and confront the greed and corruption underneath. It is little wonder, then, that the fight for democracy in this region is the fight to preserve independent newspapers, TV and radio; where this independence is absent, both civic freedom and political accountability languish. In future issues of **KRITIKA & KONTEXT**, we will consider the crucial functions of the media in modern society and will review a seminal text in this field, Understanding Media, by Marshall McLuhan.

This issue presents three modern philosophers, Thomas Kuhn, Raymond Aron, and Ortega y Gasset. The late American philosopher, Thomas Kuhn radically altered our perception of the way in which knowledge is advanced in the natural and social sciences. His work effectively shattered the last vestige of the enlightenment claim that scientific truths are invincible. Raymond Aron and Ortega y Gasset both had first-hand experience of the defeat of democracy by Fascism and Nazism. Not surprisingly, they made the defence of democracy their lifelong pursuit. Each of them understood that democracy could not be strengthened through the mere worship of its principles, but only by a sober and critical analyses of its weaknesses. Each was also aware of the political influence of the mass media in modern society and, quite practically, sought to use their own powers of persuasion to advance public discussion and public knowledge. It was this ethos of a practical and public philosophy which distinguished them from the majority of their contemporaries: both from those philosophers preoccupied with metaphysical abstraction and from those utopians intent on re-ordering the world according to abstract, and typically non-democratic, ideologies.